

відтворення традиційних моделей жінки й чоловіка: «... як формування моделі випускниці та випускника школи на трьох ступенях навчання у вигляді сукупності якостей, рис, показників, які відповідають батьківським очікуванням і соціально-регіональному замовленню відносно жінки та чоловіка для їхньої максимальної самореалізації» [6]. Отже, гендерне навчання / виховання не лише ототожнюється з роздільним, а, по - суті, спрямовується на закріплення традиційних стереотипів щодо жіночого і чоловічого призначення. У цілому, на думку науковців, у російській освіті все ще існує низка питань організаційного, методологічного та методичного характеру. Наявність великої кількості навчальних програм для вищих навчальних закладів не забезпечує повноцінної гендерної освіти.

Обсяг нашої публікації не дозволяє зробити ґрунтовний огляд згадуваних вище матеріалів конференції та виокремити всі тенденції щодо гендерної освіти в російській науці. Натомість, на нашу думку, саме сплутування статевого (статеворольового) та гендерного підходів є одним із факторів, що не лише гальмує імплементацію гендерної ідеології у навчально-виховний процес, а й може спрямувати його взагалі в інший бік, обернути все на традиційну колію, коли Чоловік і Жінка знову будуть повернені до своїх традиційних ролей, але вже під гаслами гендерної демократизації суспільства. Ця тенденція почала з'являтися у публікаціях українських науковців, тому вважаємо необхідним наголосити, що кількість навчальних програм та освітніх центрів із гендерним позначенням не вирішать питання якості впровадження гендерної освіти, допоки ми будемо "писати - гендер, а мати на увазі - стать".

Література:

1. Базарный В. Девочки и мальчики: стратегия развития / В. Базарный // Учительская газета. - 1997. - №50.

2. Бояркина М. В. Гендерно-ролевая социализация как фактор воспитания личности студента в образовательном процессе вуза : автореф. дис. на соискание научн. степени канд.

педагогических наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / М. В. Бояркина. – Чита, 2007. – 19 с.

3. Зиновьева Э. Х. Гендерный подход в психолого-педагогическом измерении / Э. Х. Зиновьева // Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы : международная науч.-практ. конф., 15 – 18 апр. 2009 г. : тезисы докл.. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – С. 40-44.

4. Корепанова М.В. Гендерный подход в педагогическом взаимодействии / М.В.Корепанова // Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы : международная науч.-практ. конф., 15 – 18 апр. 2009 г. : тезисы докл.. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – С. 53-57.

5. Лунякова Л.Г. Развитие и распространение гендерных занятий и гендерного образования в России. Вклад МЦГИ / Л.Г.Лунякова // Равные права и равные возможности женщин и мужчин в сфере высшего образования. Гендерное образование в России. Сборник материалов [сост. Е.А.Баллаева, О.А.Воронина, Л.Г.Лунякова]. — М. : МАКС Пресс, 2008. – С. 217–249.

6. Плотицкина Э.А. Концепция осуществления отдельного обучения на основе гендерного подхода [Электронный ресурс] / Элина Артуровна Плотицкина, Жанетта Сергеевна Александрова // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания».- 2009. - №3(4). – Режим доступа : www.grani.vspu.ru

7. Равные права и равные возможности женщин и мужчин в сфере высшего образования. Гендерное образование в России. Сборник материалов [сост. Е.А.Баллаева, О.А.Воронина, Л.Г.Лунякова]. — М. : МАКС Пресс, 2008. — 250 с.

8. Столярчук Л. И. Проблемы и перспективы гендерных педагогических исследований / Л. И. Столярчук // Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы : международная науч.-практ. конф., 15 – 18 апр. 2009 г. : тезисы докл.. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – С. 22-28.

9. Хоткина З. Гендерным исследованиям в России – десять лет / З. Хоткина// Общественные науки и современность.- 2000.- №4.- С. 21 – 26.

10. Чумаков В.И. Идеи гуманизации женского образования в контексте гендерного воспитания в высшей школе [Электронный ресурс] / В.И.Чумаков // Преподаватель высшей школы в XXI веке : материалы междунар. науч.-практ. интернет-конф., 15 дек. – 31 марта 2008 г. : доклады – Ростов-на-Дону, 2008. – Режим доступа : <http://t21.rgups.ru/doc2007/8/22.doc>.

Марк Елькін, Марина Головкова, Ангеліна Коробченко

Роль жінок-просвітительок в історії педагогічної думки України

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз ролі жінок-просвітительок у становленні та розвитку української

педагогічної думки, висвітлено окремі найважливіші аспекти їхньої освітньої діяльності.

In the article the historical-pedagogic analysis of role of women-enlightener is carried out in becoming and development of the Ukrainian pedagogical idea, the separate major aspects of their educational activity are reflected.

Постановка проблеми. Критичне осмислення нашого минулого має для України важливе соціально-політичне, культурне, наукове та практичне значення. Процес пізнання інтелектуальної спадщини дозволяє критично й об'єктивно оцінити самого себе, явища та події, що відбулися в історії, виокремити те, що є джерелом життєвих сил нації, внеском у загальнолюдську скарбницю.

Закономірним є збагачення історико-педагогічної науки дослідженнями життя, педагогічних поглядів відомих діячів у галузі освіти. Але на сторінках педагогічної літератури в основному висвітлюється роль чоловіків у становленні та розвитку вітчизняної педагогічної науки. В цій же статті ми намагалися переосмислити освітянський подвиг українських жінок-просвітительок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стислі бібліографічні відомості про життя та освітню діяльність українських жінок-педагогів подаються в «Українському педагогічному словнику» (1997) [5], «Педагогічному словнику» (2001) [16], «Енциклопедії освіти» (2008) [7]. Цікаві матеріали дослідження педагогічної спадщини наших відомих співвітчизниць були опубліковані на сторінках сучасних періодичних видань «Рідна школа», «Шлях освіти», «Історико-педагогічний альманах» тощо. Дослідженням педагогічних поглядів і освітньої діяльності українських жінок-просвітительок займалися: Л. Бондар [2], О. Вавілова [3], Л. Глоба [4], О. Джус [6], Є. Коваленко [8], О. Козуля [9], Н. Коляда [10], Н. Копиленко [11], О. Луговий [12], Г. Мазур [13], М. Мухін [14], Л. Новаківська [15], І. Пінчук [8], М. Слабошпицький [18] та інші.

Багатогранність педагогічної спадщини жінок-просвітительок, її значимість для сучасних культурно-освітніх процесів зумовила вибір теми статті.

Зв'язок роботи з науковими темами. Робота виконана згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Мета статті: здійснити історико-педагогічний аналіз ролі жінок-просвітительок у становленні та розвитку української педагогічної думки.

Результати дослідження. Здавня люди намагалися визначити місце жінки в суспільстві, її називали матір'ю, коханою, берегинею сімейного вогнища, другом, «правою рукою» чоловіка. Історія свідчить: українським жінкам належить чільне місце поряд із чоловіками. Коли мужі брали участь у походах, воювали, високоосвічені дружини виконували їхні обов'язки, брали на себе відповідальність за майбутнє покоління, виховували дітей, опікувалися культурою.

Проблема жіночої освіти традиційно порушувалась в Україні з часів Київської Русі. 900 років тому старша дочка Великого Київського князя Всеволода Ярославовича й онука Ярослава Мудрого Ганна під державним покровительством свого батька, перша на Русі відкрила дівоче училище при Андріївському жіночому монастирі в Києві. У 1086 році, за свідченням літопису, благочестива княжна, зібравши молодих дівчат, навчала їх письму, ремеслам, співу й іншим корисним заняттям, щоб з юності прищепити розуміння Закону Божого та працьовитість. Це було перше жіноче училище такого типу в Європі [4]. Загалом педагогічній діяльності присвятила понад 30 років.

У XII-XIII століттях педагогічною діяльністю в Київській Русі займалися Єфросинія Полоцька та Єфросинія Суздальська, завдяки яким певна частина жінок країни, в тому числі й нижчих верств населення, була грамотною [16, 185].

Свою просвітницьку діяльність і працю Єфросинія (Предслава) Полоцька (1101-1173) суміщала з турботою про примирення сусідів, запобігаючи сваркам і розбратам між князями, боярами і простими людьми. Всім бажаним жити благочестиво преподобна давала духовні поради. Знаючи силу її молитви, багато хто приходив до неї по духовну допомогу і знаходили її. У відкритій нею при полоцькому Софіївському соборі школі навчала грамоті дівчаток [7, 288].

Єфросинія Суздальська (1212-1250) - донька князя Михайла Чернігівського, ігуменія Ризоположенського монастиря відкрила у ньому монастирську школу. Її педагогічна діяльність тривала 23 роки [3, 55].

Як наслідок, середовище жінок поступово почало ставати більш освіченим, писемним, однак на заваді даного процесу стали історичні події, а саме - завоювання країни татарами. Якби не цей факт, то, можливо, наша країна стала б однією з перших держав, де жінки були б рівними з чоловіками, посідали б відповідне місце в суспільстві.

Козацька демократична республіка, яку започаткувало козацьке воїнство, стало осередком свободи, розповсюдження демократичних засад на поневоленій Україні. Кожна родина мала козака за взірця у вихованні своїх дітей. Волелюбний дух козацтва сприяв відродженню традицій стародавньої жіночої вольності амазонок та позначався на вихованні й підготовці до життя не лише хлопчиків, а й дівчаток. Адже, залишившись без господаря, який пішов до війська, родина мала з чогось жити.

Самостійне життя та господарювання періодично підкріплювало рівноправність жінки з чоловіком. Українки мали право виступати в суді, чого на той час не було в жодній з європейських країн. Жінка могла самохіть обирати нареченого, звичайним явищем було розірвати шлюб з ініціативи жінки. Такий статус жінки зумовив і отримання нею освіти. Численні документи свідчать, що українське жіноцтво було поспіль письменне. В середовищі української аристократії жінки брали участь у підписанні найважливіших державних угод. Освіченість та юридичні права жінки, з одного боку, визначалися її статусом у родині, з іншого - підсилювали значення й обов'язки Берегині роду. Світло і тепло родинного вогнища, яке жевріло під впливом душі жінки - господині й матері, природно втілювало ідеали народної педагогіки у вихованні малих дітей. Основні з цих ідеалів - взаємоповага, любов до праці, гідність, патріотизм, самостійність, волелюбство.

Жінки з освічених верств українського суспільства були активними просвітительками. Прикладів того чимало. Так, Олена Горностаєва з родини князів Чорторійських була фундатором Пересопницького монастиря (1595), де зберігалося знамените Пересопницьке Євангеліє, написане живою українською мовою; Ганна Гойська заснувала Почаївський монастир, де була друкарня та школа.

Серед українських жінок були свої просвітительки, меценатки культури. Так, княжна Софія Михайлівна Чорторійська, яка була жінкою хорунжого Волинського Вацлава Боговита, сприяла заснуванню в своєму маєтку, містечку Рохманові, друкарні, фінансувала переклади книжок. 1619 р. тут було надруковане «Учительне Євангеліє» Кирила Транквіліона-Ставровецького, у присвяті якого говориться, що багато з євангельських і апостольських «бесѣд преложила зъ грецкого языка на словенській старанямъ, промысломъ и коштомъ своимъ» княжна Чорторійська Софія.

В контексті даного дослідження варто нагадати про одну з фундаторок Київського братства, монастиря і школи при ньому Єлисавету (Галшку) Гулевичівну [16, 127]. Дослідники називають її мудрою покровителькою освіти і науки. Вона походила зі старовинного українського православного роду Гулевичів, відомого з поч. VI ст., які посідали друге місце серед можновладців Волинської землі та обіймали високі посади воєвод, підстарост та ін. У сім'ї Василя Гулевича Єлисавета була наймолодшою. Навчалась в Острозькій академії і згодом стала високоосвіченою та інтелігентною жінкою – знала латину, старогрецьку, старослов'янську, польську, литовську, французьку мови. Відновлена в садибі Єлисавети, завдяки її благодійництву, братська школа поклала початок знаменитій Києво-Могилянській академії, що стала першим і єдиним на той час вищим навчальним закладом Східної Європи.

Благодійність не було випадковою справою її життя, оскільки вона жертвувала не лише на київську школу, але й на інші братські школи. Але не через благодійні внески Єлисавета (Галшка) Гулевичівна є унікальною жінкою, а тому що зберегла і пронесла віру через усі негаразди свого життя та ревно служила майбутньому, вбачаючи його у дітях, що зможуть відродити славу своїх предків. Вона все життя служила Господу Богу і саме тому зуміла подарувати не землю і кошти братським школам, а все своє життя покласти за славу України.

Гідні подиву й пошани самовіддані спроби жінок-просвітительок наступних поколінь піднести освіту жінки на необхідний для суспільства рівень. Серед них славні імена Христини Алчевської, Марії Грінченко, Софії Русової, Наталії Кобринської, Олени Пчілки, Людмили Старицької-Черняхівської та багатьох інших [4; 9; 12; 17].

Спираючись на підтримку передової частини громадськості, освітяни другої половини XIX – почату XX ст. шукали нових шляхів у педагогічній справі, виступали за створення школи, заснованої на принципах гуманізму, людяності, демократизму й рівності, намагались реалізувати новий зміст, форми і методи навчально-виховної роботи, ставили за мету поліпшення навчання та поширення освіти в народі.

Х.Алчевська, як і інші педагоги кінця XIX ст.: К.Ушинський, М.Пирогов, М.Корф, С.Миропольський та ін., бачила у народному вихованні силу всіх реформ, покращення соціального та економічного життя, стійку основу суспільних перетворень.

Так, Х. Алчевська свою педагогічну діяльність розпочала в 1862 р. організацією жіночої недільної школи для дорослих в Харкові. У цьому навчальному закладі в різний час здобули освіту майже 17 тис. жінок. Керована Алчевською школа була навчальним закладом, який давав освіту значно ширшу, ніж звичайна недільна школа. Крім того вона була методичним центром початкової освіти дорослого населення в Російській імперії. Викладачі – «недільники» на чолі з Х. Алчевською у своїй практиці використовували передові освітні методики.

В цій школі апробувався та популяризувався звуковий метод навчання грамоти, розроблений К.Ушинським, метод бесіди, пояснювального та позакласного читання, центром якого була шкільна бібліотека, видавалися розроблені у школі «Програми з усіх предметів навчання в недільній школі для дорослих і малолітніх учнів». Після закриття недільної школи у 1863 р. проводила заняття у себе вдома [14].

У 1870 р. знов відкрила в Харкові безплатну жіночу недільну школу (проіснувала понад 50 років), в якій увесь час учителювала. Була попечителькою. Школа Х.Алчевської стала взірцем і методичним центром усіх недільних шкіл Російської імперії.

До Х.Алчевської приїздили педагоги з різних куточків Російської імперії вчитися, як зорганізувати школи такого типу й вести в них заняття. У її салоні часто збиралися визначні діячі науки й мистецтва. Серед них – літератори: Г. Хоткевич, О. Олесь, М. Обачний (М. Косач), П. Куліш, Т. Рильський, М. Вороний. Христина Алчевська неодноразово виступала в ролі ініціатора та співорганізатора освітянських виставок, у тому числі й міжнародних. Робота школи була представлена на всесвітніх форумах у Москві, Нижньому Новгороді, на Антверпенській, Брюссельській, Чиказькій і двох Паризьких міжнародних педагогічних виставках.

Разом із учительками школи Х.Алчевська склала бібліографічні збірники «Що читати народові» (1888-1906), розробила програму і методику бесід з літератури. На відміну від своїх попередників Х.Алчевська ввела їх як обов'язкові навчальні заняття за наперед розробленою програмою. Залишила спогади «Передумане і пережите» (1912).

Вперше, під безпосереднім керівництвом Х.Алчевської, для навчання дорослих в недільних школах була створена «Книга дорослих» (1889) на перший, другий і третій рік навчання, до цього дорослі навчались за підручниками написаними для дітей. Над цими книгами працювали шість

років близько 80 чоловік, серед них відомі вчені: М. Бекетов, Д. Багалій, В. Данилевський та ін. «Книга дорослих» була прийнята як підручник в усіх школах для дорослих в Росії і неодноразово перевидавалась: перший рік навчання (1899 р.) - 16 видань, другий рік навчання (1900 р.) – 12 видань, третій рік навчання (1900 р.) – 9 видань [17].

У 1879 році Христина Данилівна влаштувала на власні кошти подібну до Харківської однокласну недільну школу в селі Олексіївці Слов'яносербського повіту на Катеринославщині, у якій вчителював і письменник Борис Грінченко. Вона домогалася відкриття на Харківщині жіночих безплатних шкіл, збереження українських книг у бібліотеках та присвоєння парафіяльним школам імені Т.Г. Шевченка. За це її було притягнуто до суду.

Х. Алчевська була однією із засновниць Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869), а також Першої безплатної народної бібліотеки-читальні [10].

Педагогічною діяльністю Х. Алчевська здобула всесвітнє визнання. Французькі педагоги подарували в 1888 р. Христині Данилівні велику бронзову статуетку роботи А. Ланца, на якій зображено Й. Песталоцці з учнями – хлопчиком та дівчинкою. Експертні комітети міжнародних виставок присуджували їй вищі нагороди. Міжнародна ліга народної освіти обрала її своїм віце-президентом (1905). Багато освітніх товариств обрали її своїм почесним членом. Петербурзьке й Московське економічні товариства нагородили її золотими медалями. Дослідженню її педагогічної діяльності присвячені праці О. Мазуркевича, М. Мухіна та багатьох інших.

Недільні школи, включенні до системи закладів «позашкільної освіти», за своїм призначенням, змістом, принципами та методами роботи позитивно відрізнялись від існуючих тоді офіційних шкіл.

Значне місце у розвитку української культури та освіти кінця ХІХ - початку ХХ ст. посідає Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач - Драгоманова, 1849 - 1930) [15].

Олена Пчілка, будучи високоосвіченою людиною з власними сміливими поглядами на українське національне питання, надавала величезної уваги питанням педагогіки та виховання у патріотичному дусі молодого покоління, бо в цьому вбачала спосіб вирішення проблеми відродження, збереження української нації. Прищеплення любові й пошани до України, до українського народу, з його славетною історією та старовинними традиціями, авторка вважала

необхідною умовою для виховання національно свідомої молоді, і більшість її творів спрямовані саме на це. Прагнучи, щоб діти виростили не лише національно свідомими, а й високоосвіченими, Олена Пчілка у своїх творах зверталася до популяризації освіти, навчання. Крім того, у казках та оповіданнях стверджується велике значення мистецтва, порушується тема ролі митця в суспільстві.

Як талановитий педагог, Олена Пчілка у своїх творах для дітей зуміла збагнути і передати найтонші прояви дитячої психіки. Засівання чистої дитячої душі прекрасним, етичним, духовним, письменниця вважала найважливішою метою своїх літературних творів.

Поетичні твори Олени Пчілки, написані для дітей, сповнені радістю, оптимізмом, любов'ю до життя, навчають добру. Ліричний світ цих поезій надзвичайно образний, з відчутними народно-поетичними мотивами.

Будучи шанувальницею народної творчості та добре розуміючи її виховну роль, Олена Пчілка залюбки вдавалася до народнопоетичних мотивів у написанні власних творів. Вона по-своєму обробляла сюжети народних казок, легенд, помистецьки вдало оздоблюючи їх. Великого значення надавала народним прислів'ям та приказкам як кодексу народної моралі, скарбниці, що увібрала в себе мудрість багатьох поколінь. Є в Олени Пчілки і кілька власних казок, які вчать добру та справедливості, засуджують жадібність, невдячність, жорстокість.

До найкращих творів Олени Пчілки належать: «Товаришки» (1887), «Світло добра і любові» (1888), «За правдою» (1889), п'єса «Світова річ» (1908), «Мир миром» (1921).

Заслуговує на увагу також жінка-просвітителька, письменниця Марія Грінченко (1863-1928), яка провадила активну суспільно-громадську і просвітницьку роботу, а саме - організувала хати-читальні, цілеспрямовано вивчала читацькі інтереси, співпрацювала з багатьма редакціями, видавничими спілками, друкарнями, бібліотеками; долучалася до діяльності громадських організацій і благодійних товариств, була членом «Просвіти» (промовистий, до слова, той факт, що поліція вважала письменницю найнеблагонадійнішою серед жінок-просвітительок [1, 74]; однією із засновниць Жіночої громади в Києві, основним завданням якої було виховання дітей у національному дусі й популяризування української літератури; керувала одним із п'яти (мистецьким) секторів Союзу українок.

Найпріоритетнішим напрямом діяльності М. Грінченко, пов'язаним із реалізацією її обширної освітньо-просвітницької програми, була редакторсько-видавнича робота. У різний час вона співпрацювала, зокрема, із Всеукраїнським кооперативним видавничим союзом, Всеукраїнським учительським видавничим товариством, видавничим відділом Вукопспілки, видавничим товариством «Слово», із видавництвами «Криниця», «Поступ», «Сіяч», «Друкар», «Час», «Рух», «Книгоспілка», «Український робітник», із багатьма друкарнями, книгарнями, а також упродовж 1910-1918 рр. керувала видавництвом ім. Б. Грінченка [11].

Письменниця реалізувала себе майже в усіх царинах літературної творчості: вона працювала з дитячою, науково-популярною, довідковою, науковою і навчальною літературою, проявила себе у публіцистичній діяльності тощо. Багатий і її перекладацький досвід: Марія Грінченко перекладала твори світової літератури, які стали класикою і навіть входять до сучасної шкільної програми (наприклад, вона майстерно переклала казки Г. К. Андерсена, «Хатину дядька Тома» Г. Бічер-Стоу, «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена) тощо.

У плеяді найбільш видатних представниць українського жіноцтва слід відзначити Софію Федорівну Русову (1856-1940). Педагогічну діяльність Софія розпочала в 1871 році. Разом із старшою сестрою Марією вона організувала у Києві перший в Україні дитячий садок. Першого року його відвідувало 20 дітей, в основному - діти інтелігенції. Зважившись на таку самостійну й подвижницьку працю, С. Русова віддала все своє життя, свою невтомну енергію українським дітям, організації дитячих закладів, шкіл, притулків [8].

З перших років своєї педагогічної діяльності С. Русова прагнула, щоб у підростаючого покоління українців утверджувалася висока національна свідомість, пошана до духовних цінностей свого народу. Вона працювала у дошкільних та шкільних закладах Чернігова, Ніжина, Одеси, Єлисаветграда, Полтави, Харкова.

З 1909 р. С. Русова - професор Фребелівського педагогічного інституту в Києві, згодом - викладач Комерційного інституту. Вона була однією із засновниць та співредакторів українського педагогічного часопису «Світло», що виходив у Києві протягом 1910-1914 років.

Особливо активно працювала С. Русова з приходом нової влади. З 1917 р. вона стала членом Української Центральної Ради. У Міністерстві освіти періоду Гетьманату

очолювала департамент дошкільної та позашкільної освіти, брала активну участь у дерусифікації шкіл, у влаштуванні курсів українознавства, підготовці українських шкільних підручників і в укладанні плану й програми єдиної діяльної (трудої) школи, яка мала національний характер і базувалася на теорії Г. Кершенштайнера.

За активною участю Софії Русової в Україні розпочали організовувати нові й впроваджувати старі «Просвіти», вбачаючи в них найкращу форму для поширення освіти серед дорослого населення.

Вона складала підручники з географії та французької мови, писала популярні історико-географічні нариси для самоосвіти, залишила помітний слід в історії української літературно-естетичної думки. Серед них: «Початкова географія» (1911), «Методика початкової географії» (1918), «Єдина діяльна (трудова) школа» (1923), «Моральні завдання сучасної школи» (1938), «Мої спомини» (1939).

За свою палку любов до Батьківщини С. Русова поплатилась еміграцією. Вона була потрібна в рідному краї, але надзвичайно важливою була її присутність і в еміграції. Цей період її життя був дуже плідним.

З 1937 року і до кінця життя Софія Русова - почесний голова Всесвітнього союзу українок.

Вшановуючи внесок С. Русової у розвиток педагогічної науки та її роль у створенні національної системи освіти, 2005 р. Міністерство освіти і науки України запровадило нагрудний знак «Софія Русова». Ним нагороджують наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників за значні особисті успіхи в галузі дошкільної та позашкільної освіти.

Ще однією сторінкою вітчизняної педагогічної думки є спадщина Марії Омелянівни Домбровської (Марійка Підгірянки) (1881-1963) [4]. Понад сорок років пропрацювала Марія Омелянівна на ниві народної освіти, зазнаючи утисків з боку окупаційних урядів - австро-угорського (до 1918 р.), чеського, польського (1929-1939 рр.), - які неприхильно ставились до розвитку української культури. Заслуговує на увагу внесок Марійки Підгірянки в педагогічну журналістику. Зокрема, тривалий час вона була редактором двотижневика «Український вчитель». Діяльність М. Домбровської не обмежувалася шкільними уроками та іграми з дітьми на перервах. Щирі, мелодійні вірші Марійки Підгірянки допомагали школярам запам'ятати букви, засвоїти арифметичні дії, пояснювали різноманітні явища природи. Народна вчителька знаходила час для того,

щоб навчати матерів-господарок правильно доглядати за немовлятами, готувати смачні страви, підтримувати затишок і злагоду в оселі. У 1908 р. вийшла її перша поетична збірка «Відгуки душі», пізніше поема «Мати-страдниця» (1917). Після її смерті вийшли такі збірки: «Безкінечні казочки» (1970), «Граї бджілко» (1978), «Ростить великі» (1979), «Школярики йдуть» (1981).

Висновки. Підводячи підсумки сказаному, слід відзначити, що українські жінки-просвітительки різних епох розглядали питання освіти і виховання в тісному зв'язку з перспективами розвитку нових економічних і соціальних відносин, з формуванням національної самосвідомості, оволодінням багатогранною національною і світовою культурою.

Звичайно, імена ще багатьох українських просвітительок, які присвятили своє життя просвіті нашого народу повинні бути внесеними до цього списку, а їхня спадщина заслуговує на подальше наукове дослідження.

Література:

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України 1884-1939. – К. : Либідь, 1995. – 424 с.
2. Бондар Л. Христина Алчевська – організатор освітньої справи в Україні / Л.Бондар // Рідна школа. – 2002. – № 2. – С. 60-61.
3. Вавілова О.І. Становлення і розвиток вітчизняної жіночої освіти / О.І. Вавілова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Спеціальний випуск «Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи». – Одеса : ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2005. – С. 55-59.
4. Глоба Л. Для просвіти народної (Жінки-просвітительки України) / Лідія Глоба // Рідна школа. – 1996. - № 4. - С. 64-66.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
6. Джус О. Соціально-педагогічні аспекти діяльності Софії Русової періоду еміграції / Оксана Джус // Шлях освіти. – 2000. - № 2. – С. 52-55.
7. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Коваленко Є.І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – Ніжин : НДПІ, 1998. – 214 с.
9. Козуля О. Жінки в історії України / О. Козуля. – К. : Український центр духовної культури, 1993. – 256 с.
10. Коляда Н. Христина Алчевська. На освітній ниві / Н.Коляда // Українки в історії. – К., 2004. – С. 88-100.

11. Копиленко Н.Б. Освітнянський подвиг Марії Грінченко / Н.Б. Копиленко // Рідна школа. – 1994. - № 9. – С. 2-6.
12. Лугувий О. Визначне жіноцтво України: Історичні життєписи. - К. : Дніпро, 1994. - 336 с.
13. Мазур Г. Педагогічну спадщину С.Ф. Русової - в масову практику роботи національної школи / Г. Мазур // Початкова школа. - 2001. - № 5. - С. 51 - 53.
14. Мухін М.І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д. Алчевської / М.І. Мухін. – К.: Вища школа, 1979. – 184 с.
15. Новаківська Л. Подвижницька діяльність Олени Пчілки Л. Новаківська // Пам'ять століть. - 1998. - № 3. - С. 35 - 40.
16. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
17. Складенко В.М. 100 знаменитих жінок України / В.М. Складенко, Т.В. Івлева, Я.А. Батий, М.А. Панков. - Харьков: Фолио, 2006. – 511 с.
18. Слабошпицький М. Алчевські / М. Слабошпицький // Дивослово. – 2003. - № 3.- С. 7–11.

Галина Жирська

Гендерна експертиза шкільних підручників з біології

Статтю присвячено гендерній експертизі змісту шкільних підручників з природничих наук. Увага приділяється гендерній асиметрії та тенденційності у презентації навчального матеріалу, який оформлено у вигляді текстів та фотографій. Це призводить до консолідації функцій чоловіків та гендерної ролі жінок. Автор підкреслює, що перше сприйняття природи є найважливішим, що сприяє саморозвитку корінного жіночого населення як повноправних та рівних партнерів у суспільстві.

The article deals with gender expertise of school textbooks content in natural sciences. The attention is paid to gender asymmetry and tendentiousness in presentation of educational material in the texts and pictures. It causes consolidation of men and women's gender-role functions, perception of the first as predominant sites of nature and restriction of the last in self-development as full and equal partners in the society.

Подолання гендерних стереотипів, творення нових форм і загальнолюдських стандартів для жінок і чоловіків, гендерної культури нового зразка – потреба перебудови України в контексті входження до світового співтовариства, розбудови нових форм спілкування і відносин. Включення до освітніх та навчальних програм жіночої та гендерної проблематики сприятиме зламу існуючих стереотипів, а її відображення у змісті шкільних підручників стане елементом становлення статево-рольової ідентифікації підлітків.

Для вдосконалення навчальних програм і шкільних підручників задля їх гендерного збалансування, яке розуміється як рівність прав і можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах суспільного життя, необхідний

детальний аналіз існуючих посібників з усіх навчальних предметів. Така робота повинна ґрунтуватися на дослідженнях з гендерної експертизи взагалі та гендерної експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників зокрема. «Гендерна експертиза – це метод дослідження формального («право у формі правових актів») і реального («право на практиці») буття правових норм. У її основі лежить концепція гендерної рівності чоловіків та жінок у теорії та практиці правовідносин. Гендерна експертиза проводиться з метою виявлення суперечностей у проведенні соціальної та правової політики для реального забезпечення рівноправності чоловіків та жінок у всіх сферах життя відповідно до міжнародно-правових стандартів. Об'єктом гендерної експертизи є, з одного боку, законодавство як сукупність правових норм, а з іншого – практика правовідносин» [5].

Гендерний аналіз навчальної літератури для школярів проводився С. Вихор, Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Городною, М. Дьоміною, Н. Козловою С. Ліпатовою, О. Марущенко, Л. Поповою, П. Романовим, Т. Рябовою, Г. Смірноюю, П. Фроловим, Н. Шевченко, О. Ярьскою-Смірноюю та ін. У їхніх дослідженнях вказується, що основою гендерного аналізу підручників є «формула гендерної рівності», яка має запобігти формуванню стереотипної гендерної ролі у дітей та підлітків. Маючи виховні механізми, можна забезпечити реальне відтворення гендерної рівності у нормативно-моральній, інформаційній та освітній системах, уникнувши розподілу дітей за статевою ознакою.

Для гендерного аналізу тексту підручників та посібників середньої школи використовують контент-аналіз як метод